

חיים רבינזון

„גלֶפֶת אָנִי לְגֹעַ הַעֲתִיק” (כאן)¹

בראשית שנות השלושים הופיעו לראשונה על דפי „העולם” שיריו הראשונים של חיים רבינזון, כשהם מרעישים את ציבור הקוראים העברי באותם הימים, בצליליהם האֶכְסֶפְרֶסִיוֹנִיסִי טיים. מאז ועד „ימי האדמה” עשתה שירתו כברת־דרך ארוכה. כינוס יצירותיו של משורר ומתרגם שירה, אשר הוזהירות והשקילות בולטת בכל טור וטור מטורי הספר דגן, מחייב את המעיין להקשיב להמייתם המיוחדת של שירים אלה ולהסיר מלפניו כל מחיצה, העשויה למנוע ממנו התייחדות מאכסימלית עם העולם ששירה זאת מדובבת אותו.

מגוונת היא קשת הנושאים והצורות הפיוטיות, עמן התמודד המשורר, למן הפואמה והבלדה ועד לסוניטה ולמרזב. עצם ריבוי הצורות האמנותיות הללו, שזוכות לעיתים לעיצוב צורני חדש, מוכיח עד כמה רבי־צדדים ורבי־משמעות, אך יחד עם זאת בעלי מכנה משותף אחד, הם דרכי הפיוט בספר זה. רבדי הלשון שבספר חושפים לעיני הקורא את המקורות הרוחניים של החוויות השיריות, עמן יש למשורר שיגרושית מתמיד, ללא הבדל צורה פיוטית זאת או אחרת. האמת הרעיונית, שלשון המראות מבטאת אותה, יודעת על המתח המתמיד שבין מציאויות של נופים וזמנים שונים ורחוקים אלו מאלו. שירי ספר זה עומדים כולם בסימן הקשר ההדוק שבין המבע האמנותי (= השיר) לבין מקורות יניקתו:

1. ח. רבינזון, ימי האדמה, „מסדה” 1966, רמת גן, ע' 54.

הוא פָּן בִּי כְּשָׁה
הוא בָּן בִּי כִּי/בִּין אָבִיב וְקָסָה/
אותיות הנגנן הם יָפִי הָאָרְסָה

נָעַח וְיוֹ לִי הַיָּיב וְכַסֵּל בּוֹ שָׁקוֹף
קָל הָנָה, קָל מָג
— — — — —
הוא רָד בִּי כְּשָׁם

הניב (קרי: המבע הלשוני) הוא בלתי מנותק מהזמן: „נצח זיר“. העת אינה רק אותה העת המאפסת את האדם, אלא היא גם הזמן המקריין מזיוז על האדם הנתון ב„שביל לא שביל של רגעים תועים“ (לקראת שבת, ע' 151). אותיות הניגון (המבע השירי) משקפות את מעמדו של האדם, שספירת קיומו נתונה בין שני יסודות קטביים. א) הזמן החולף: „הימים“; ב) ההווה המוצקה: „האדמה“.

לאדם הנתון בבולמוס החילוף והחולף יש משאלה — למצוא את האחרות בינו לבין עצמו, בינו לבין עולמו: „מאתי לראשיתי אני שב / כחזור לו הרוח לעב/ ומה אם אכמה כמו קו / או אקדר ואסער לי כסתיו... // הקו / העב / אחרון אחרון מי יצו?״². תמונת הקו והעב מקבילה לתמונת „ימי האדמה“, בעצם היותה הביטוי הסמלי לתחושת אי-הודאות, המציינת את עולמו של האדם הנתון בין יסוד ה„קו“ המוצק לבין יסוד ה„עב“ המופרך (האסוציאציה הלשונית יודעת את הביטוי: „כענן כלה“³ המציין את אפסות האדם).

כמיהה זאת, עניינה ביקוש היסוד המיסטי שבתופעות הקיום באשר הן. הכמיהה אל המהות הנסתרת שמאחורי כל מסווה חולף ועובר נדאית למשורר כשאיפה האנושית הממלאת את עולמו של האדם: „כי בראנו האל בצלם כמיהה“ (ע' 128). הציר המרכזי, הבונה את עולמו של ספר זה, היא הכמיהה הכפולה. ראשית הכמיהה אל היסוד המיסטי המונח בשרשו של כל גילוי קוסמי. כמיהה זאת באה לידי ביטוי בהשראה ששואב המשורר מעולמה של ספרות המסתורין העברית. עולם זה על כל הואריאציות הסאקראליות שלו זוכה לאדאפטאציה מעניינת. ראה לכך ימצא המעיין בדברי המוטו שבראשי שירים השונים. הללו לקוחים מתוך: „פרוש ר' זרחיה מברצלונה“ (בשיר „למנצח על הנגב“), „סדרו של האר“י“ (בשיר „תוספות שבת“), „ספרי, עקב“ (בשיר „גשמי שבת“), „ספר הגלגולים לאר“י“ (בשיר „עצבות שבגשם“). המשמעות העניינית של כל אלה יחד היא בכך שהמשורר מבקש ליצור רציפות שבשיחזור בין האמת ששירתו מדובבת לבין העולם המשמש לה מקור השראה. הכמיהה האחרת, המתקשרת לכמיהה הראשונה, היא הכמיהה ל„צורת הקדש“, ל„סוד תפארת אבות“:

לְסוֹר בִּי אִמֵר וְלָרְאוֹת אֶת הַקּוֹל
אֶרְאֶי עֶטְק־רְחוֹק קְוִרְזוֹנוֹת;
— — — — —
וְאֶבֶא שׁוֹרֵף קָל שִׁיחֵי הַיְגוֹנוֹת.
(צורת הקדש, ע' 132)

קְיוֹטִי גַם יִגְר אָבִי כֹה נֶשֶׂא
וְדָרְזִי דְאֵרְן נֶשֶׂגֶב בִּי אֶשֶׂא
וְקוֹלוֹ — כְּגַהּ בּוֹעֵר וְאִיגְנוֹ אֶקָל
וְסָרְאָהוּ וְרִיחָה בְּבִקְרֵי הַמֶּקָל.

שתי התמונות המרכזיות בשיר תמציתיות זה מעלות שתי מציאויות זמן בשני מישורים שונים. במישור הקמאי, מהעבר הרחוק, תמונת ההתגלות בסנה, ובמישור השני, מהעבר הקרוב המתקשר לעבר הרחוק, דיוקן האב השורף את „שיחי היגונות“. בין שתי תמונות אלה משתלבת הכרה שלישית, והיא תמונת המשורר הנתון במציאות העכשווית: „כיומי גם זכר אבי כה נישא“.

2. שם, עמ' 108.
3. מתוך „כי כשמך כן תהלתך“, פיוט ל„ימיס־נוראים“, וכן איוב ז, 9: „כלה ענן וילך“.

בעולמו העכשווי של המשורר נתון ה"אני" מול הזמן שחלף לבלי שוב, על כל מערכת ערכיו. עולמו של האב, כמו מראה הסנה ובקרי החקל, הרויים משמעות סאקראלית עמוקה, מבטא את הכמיהה ל"צורת הקודש" בעולם מרוקן מקדושה. עמדה זאת אינה מובילה את המשורר לניהיליזם. אדרבה, ככל שההכרה הכאובה היודעת על אברן הקדושה מהעולם העכשווי, מבצבצת ועולה מבין השיטין, הולכת ומתחזקת בצידה של זו הכמיהה, הבאה לידי ביטוי בפואימה "שבת", המעלה את נושא השיבה, בצורה חדשה:

"אָפּא, מי יפּן לי גבדורי
 קפּוּף אָתְהַלֵּךְ עִם סְטוּרִי"
 (לקראת שבת, ע' 151)

קדושתה של השבת חורגת אל מעבר למשמעותה היהודית של זו והופכת להזדמנות החד-פעמית, בה מרוכזת הקדושה הקוסמית.

שָׁבֶת—סְנוּרֵת הַפְּנִים
 קָה תִּקְפְּנָה מִחוּץ הַקִּנִּים
 עֲפַפְּיִם אֹרוֹת שָׁל שְׁבַעַת הַיָּמִים
 הַקְּהִיטִים יְרוּחִים, קְשׁוּחִים קְרֵת-אֹר
 (ברכת הגר, ע' 152)

הביטויים "מגורת הפנים", "אור שבעת הימים", "דת אור", נועדו להוסיף משנה-תוקף של קדושה ליום הקודש. הכמיהה המונחת בתשתית שיר זה היא: להשיג את יסודות הקדושה שבחיי החולין.

<p>שְׁלֵשְׁתֵּי יָמִים, קָהוּ נוֹכַל לְהִיּוֹת גַּם אֲנִי נוֹרֵם מִפְּרוֹם הַשְּׁבִיטִים (ידיד נפש, עמ' 156)</p>	<p>"רַב הַעֲרֵךְ לְהַקְלֵתָּ, שִׁירָה! אֲךְ רַבָּה יִזְמַר הַיָּא תִּלְבָּה הַקְּאִירָה שְׁבִיל הַזֶּהָר עַד לְטָהָר</p>
---	---

השירה מבקשת בכוחה האמנותי את הקדושה שפרחה לה מההוויה, אותה מדובבת שירה זאת. אי לכך משתמשת שירה זאת בביטויים השאלים מעולמות סאקראליים, המעניקים תוקף של חווייה שבקדושה להוויה הארצית הרחוקה ביסודה מכל זיק של קדושה. השיר "אשכבה" (ע' 59) מעיד עדות נאמנה על השימוש המיטאפוראלי במטבעות-הלשון הקדושים לשם ספירה ארצית. נביא אותו בשלימותו:

<p>גַּם כִּי אֶשְׁפָּכָה קְסָדְבִי אֶרְמִיתִי— תִּפְּלֵתִי,</p>	<p>קְחָנוּר קְהַדֵּק קְבִיבִי עֹלְמִי אֶת יוֹמִי.</p>
<p>תִּפְּלָה וְתִבּוֹא עִם רִנְעֵי אֶחָדִיתִי, שְׁתֵּרִיתִי!</p>	<p>וְאֲנִי וְשִׁירִי סְתַעֲפִים קְעִתִי— סְלִיתִי!</p>

המיטאפורה "טלית" מתייחדת ל"עת", היינו לזמן שהאני ושירתו מדובבים. הווה אומר ששירה זאת שיגרושיח לה עם זמנה המיוחד ועם עולמה שלה. שני הבתים האחרונים שבשיר זה מרמזים על מהותו של העולם השירי המיוחד לשירה זאת. המטבע הספרותי העומד לנגד עיני המשורר בבית השלישי שאל ממזמור תהילים (כג 4): "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע". המטבע "תעלה ותבוא" מעלה אסוציאציות לשוניות מתפילת "יעלה" לליל-יום-

כיפור. שני מטבעות הלשון, המתקשרים לתפילת המשורר, מבקשים ברגעי האחרית את בשורת השחרית. בעולם המרוקן מקדושה, בו נתונים ערכי הקדושה בגוויעתם, מבקשת השירה שלפנינו לכוון קדושה ארצית מחודשת.

עם שהקורא מעיין בשירי הטבע הרבים המפורזים בספר, אין מנוס מההכרה כי לפנינו זיקה עמוקה למראות ולנופים מעולם העתה ומעולם האז, מעולם השם ומעולם הכאן. בביטויים התמציתי והמגובש, עד כדי פראגמנטאריות, מתגלים רבים משירי ספר זה כחובקים כמה רבדיי זמן ומקום; לא פעם השיר הוא בבחינת דו־שיח של המשורר עם עצמו, על רקע הנוף המוגדר בשיר:

לְמִקְרַת יְאוּרִים / נְלַגּוּל שֶׁל נִגּוֹן קְרֻמוֹנִים / עוֹנִים מִישׁוּרִים / ... קְרַנְצִים מִתְפַּקֵּחַ / עִמִּיקוֹת חֲדָשָׁה
שֶׁל חֶמָה / אֶל דְּמֵי לְפָרוֹת / סֵהַר הוֹד / סִדְקָה // (עתיקות חדשה, ע' 8)

העתיקות החדשה מציינת את הקשר שבין המשורר לבין רבדי הזמן שאינם מזמנו העכשווי. ברם, בכוחות השירה הם הופכים לחוויה נוכחת. אולם לא רק זאת. בספר־שירים זה אתה מוצא זיקה גם לעולם אנושי, למראות ולנופים שמעבר לו. ראוי הוא להבליט את הקשר שבין העולם האנושי לבין נופי הטבע, כפי שהוא משתקף בשיר „התגלות“ (ע' 105):

אֵין וְאֵת כִּי דַחֲקֵי מִישׁוֹן הָאָרֶם אֵת שְׁנָבִים, אֵת שְׁלוֹם, אֵת חַי לְשֶׁם
לְהַלֵּךְ בְּקֶרְבֵי כְּבִסְיִים שֶׁל עֵצִים, אֶבְנִים וְיוּיִים.

כאן האדם, האורג במסכת קיומו האינדיבידואלי, את חזות הנופים והחיים, שמעבר לו מתגלה המשורר. אלא דא עקא, שההוויה האנושית בשירים דנן מתגלה בבחינת „כי האדם עץ השדה“ גם ברגעי הכמישה והשלכת („שלכת“, ע' 76). לשירה קשר הדוק עם המראות ונופי הארץ:

דְמוּקָה וְקוֹפָה עֲבָתָה / מְתוֹרֵמֶת קְרִיבָה לְ מַלְאָה / חַי נִפְשִׁי: הִיא לְמֶלֶךְ גְּאוּמָה / טַעֲצִים בְּצִדֵי הַסִּלְחָה.
(דברי ע' 87)

חלק בלתי מבוטל מוקדש בספר לבאלאדה, על שלל גוניה וניגוניה, הן במחזור „הללויה“, המזכיר בעליצותו המנגנת את הבאלאדה העממית הרומנית ואת הדוינה הביסאראבית, הן במחזור שירי התנ"ך „משכבר“. השימוש בצורות שמרניות דוגמת הבאלאדה והסוניטה אומר שיקום של מסגרות וצורות שאבדו.

גם במחזור השירים „געגועים על הירדן“ מפעמת ההכרה הכאוכה: „ובבקרי אין עיירות במ עוד“ (181); היא המעלה בסדרת שירים אלה, שהיסוד האפי בולט בהם, תמונות מן העיירה היהודית על שלל טיפוסיה וציליליה שאבדו לבלי שוב. השיבה למראות־שתיה בעולמו הפרטי של המשורר אינה רק שיבה לחוויות אישיות, אלא גם לעולם הערכים שמראות אלה מדובבים. הבאלאדה „אל מלא“, החותמת מחזור השירים ואת ספר השירים כולו, נאמנה עלינו באקורד הגבוה:

בְּנִגּוֹן בּוֹ רוֹעִים בְּאֶרְצוֹת הַתַּיִם,
גַּם נְשָׁמוֹת הַתַּיִם קְתִיִּים!

(ע' 203)